

A BABA-HALOM EMLÉKÉRE

Néhány évvel ezelőtt egy kiállítást nyitottam meg a múzeumban, a városháza előcsarnokában.

A kiállítás anyaga híres középkori építészeti műemlékekkel foglalkozott, és ahogy szerelés közben az egyes műrecek fotói között forogódtam azon gondolkodva, hogy mit is fogok a megnyitás alkalmával az egybegyűlteknél mondani, váratlanul ismét belenyúlalt a szívembe az a már régóta bennem bujkáló, elő-előtörő érzés, hogy miért is volt olyan kegyetlen a sors hozzánk, miért pusztított el minden, a szó szoros értelmében minden középkori építészeti értéket ezen a szelíd alföldi tájon, ahol én születtem? Miért nem maradhatott meg legalább néhány, csak mutatónak azokból a XI. és XV. század között épített templomocskákból, amelyekből zömmel csak semmitmondó törmelékek maradtak meg és csak a legjobb esetben a mélyebben fekvő alapok egyes részei is? Mai nyilvántartásom szerint csupán Eszákkelet-Bácskában, a Bajmok—Feketics—Ada—Horgos—Bajmok négy-szögben legalább ötven templom, templomocskák léteztek a török hódoltságot megelőző évszázadokban. Ilyen és hasonló elszomorító tények motoszkáltak az agyamban a megnyitót megelőzően. A megnyitón magán azonban mégis másféleképpen szóltam.

Arról beszéltem, hogy nincsenek ugyan látványos építészeti emlékeink, amelyek több száz év patináját viselnék magukon, vannak azonban olyan történeti helyeink, ahol az emlékek a föld felszínén megtalálhatók, csak le kell hajolni és máris hat-hétezer év távlatára nyílik meg szemünk előtt. Azért tehát, ami a föld felszínéről eltűnt, bőven kárpótolnak bennünket a föld alatt rejtőzködő régészeti leletek.

Ezt a fordulatot nem önvigaszképpen szóttem bele mondandómba, nemcsak heppiendnek szántam, hanem valóban így igaz. Szakmai körökben általánosan ismert tény, hogy a homokbuckáink között és a ragadós sárgaföldben megbúvó régészeti leleteken keresztül hétezer év emberének jelenléte itt nálunk szinte folyamatosan végigkísérhető. Ez pedig nem kis dolog, azonkívül pedig még számos impozáns egyéb „leletet” is magunkénak mondhatunk, amelyek nemcsak a régész szemével tekinthetők értékesnek, hanem tájképünk jellegét is változatosabbá, érdekesebbé, szebbé teszik. A környékünkön látható halmokra gondoltam.

Azt hiszem, nincs közöttünk olyan, aki nem pihentette volna már meg szemét azokon a kúp vagy félgömb alakú halmokon, amelyeket a francia szakirodalom „keblecskének” (mamelon) nevez, amelyek környékünk tavainak és a Tisza mellékének olyannyira jellegzetes építményei. Igen, építményei! Mindegyiket emberi kéz emelte; legtöbbit négy-négy és fél ezer évvel ezelőtt, az újabb kőkorszak záró szakaszában és az azt követő rézkorszak folyamán, és amennyire ma tudni véljük, a többi sem keletkezett 1500 éven belül. A Hinga a Ludas-tó partján, az akácok alatt szunnyadó Vaskapu Horgos alatt, a Keresztes halom Martonos közelében vagy a Nagy Halom, amelyik csakugyan az óriások közé tartozik, Kishomok és Kanizsa között, mind emberkészítette halom. Itt állnak már több ezer éve valamelyik őskori főúri személy hamvait takargatva miközben lankáik alatt kultúrák keletkeztek és tűntek el, ismeretlen nevű népek kovácsolódtak össze és pusztultak el, öldöklő csaták zajlottak vagy pásztorkolompok kocogtak békét hirdetve.

A letűnt korszakok mindenkori embere azonban békében hagyta elődjünk alkotásait. Mondhatnám azt is, hogy helyenként tisztelettel tekintett fel rá, ami abból világlik ki, hogy néhol halottait is beletemette, sőt templomot vagy kápolnát is épített rá. Példának a Felsőhegy melletti Pap-halmot vagy a Ludas-tó déli partján állott Baba-halmot lehetne felhozni.

A Baba-halommal nagyon régen, még diákkoromban ismerkedtem meg. Dr. Schulmann Imrével a Városi Múzeum első igazgatójával jártam ott először jó huszonöt évvel ezelőtt, ő mutogatta meg nekem azokat a nyomokat rajta, amelyek egy középkori templomcska egykori létezéséről és körülötte elhelyezkedő középkori temetőről tanúságotkaptak.

A legmagasabb, legjobban megőrzött halmok sorába tartozott környékünkön.

Az első látogatást követő évek során, amikor már a múzeum régészeti osztályának gondjait magamra vettem, többször fordultam meg a „csendőrlaktanya” környékén, és ha nem is másztam fel a Baba-halomra, szemmel jól megmérgettem és (a pénzügyi helyzet ismeretében) gondolatban újabb öt-hat évre halasztottam el a már régés-regen, még dr. Schulmann-nal tervbe vett kutatásait. Jobb híján néhány alkalommal fényképfelvételeket készítettem róla. Szerencsére, mert azóta a Baba-halom eltűnt a föld színéről. Örökre elpusztult úgy is mint ismerős tájalkotó elem, úgy is mint régészeti adatokat (ki tudja most már milyen adatokat?) magában hordozó építmény, és úgy is mint a műemlékről szóló törvény védelmét élvező kulturális érdekű létesítmény.

Nincs többé.

Szeptember utolsó napjainak egyikén megdöbbenve jelentette dr. V. L. barátom, hogy kint járt a „csendőrlaktanyánál” és egy épülő út töltésében sok emberi csontot és épülettörmeléket látott. Az a gyanúja, hogy valamelyik közeli régészeti lelőhelyről hordták oda a földet és — a föld mennyiségéből ítélve — kötve hiszi, hogy valami még maradt a számunkra, amit kikutathatnánk; ha tehetem, menjek ki. Másnap reggel kikocsiztam a helyszínre és láthattam én is, hogy a régi kanizsai út egy most készülő szakaszának töltésében, amelyik sáros, mocsaras lapost szel át a Ludas-tók közvetlen közelében, összetört emberi csontok és itt-ott épületmaradványok éktelenkednek. A Baba-halomnak pedig híre-hamva sincs! Rettenetes: onnan hordták a laposba a töltéshez szükséges földet.

Nem tartozik szorosan ide az esetnek az a része, hogy elkeseredetten jártam végig az összes személyeket és instanciákat, akiknek, illetve amelyeknek valami közük volt ehhez a pusztításhoz; s az idevágó törvény ismeretében vagy annak ismerete hiányában vétkesek, mert elrendelték, illetve megengedték, hogy ez a műemlék több évezredes nyugalom után ilyen dicstelen módon, egy töltésben fejezze be létét. Nem, mert az ügynek, hála a Tartományi Műemlékvédő Intézetnek, még folytatása lesz. Csupán azt tartom itt szükségesnek megemlíteni, hogy a ludaspusztai szállások lakói, akiknek a múltban az esős évszakok folyamán a most megépített útszakaszon nagy nehézségek árán kellett átvergődniök, jogosan követelték az utat, nem törődve azzal, hogy az út érdekében egy mindannyiunk számára értékes műemléket aprítanak bele a töltésbe. Azoknak azonban, akik a munkát tervezték és a kivitelezést vállalták, kétszer is meg kellett volna gondolniuk a dolgot: először azért, mert műemlékeket tilos lerombolni (és ez esetben mindenki tudta, hogy műemlékről van szó), másodszer pedig azért, mert az útépítéssel egyidejűleg folyt az E—5-ös út palicsi szakaszának átépítése is, ahonnan (saját szememmel láttam) nagy mennyiségű felesleges földet szállítottak el számomra ismeretlen helyre.

Nem óhajt a régész bölcsőbb lenni azoknál, akik a közösség pénzével és eszközeivel sáfárkodnak, csak egy bizonyos összefüggést lát, amelyet az illetékeseknek is illetet volna meglátniuk.

A Baba-halmot utoljára 1976 tavaszán láttam, amikor a sándori iskola diákjaival ott kiránduláson voltunk, éppen a környezet kellemes benyomása és történelmi patinája miatt. Akkor a halmot még büszkén mutogattam a gyerekeknek azzal a megjegyzéssel, hogy valószínűleg rajta állt a hódoltság alatt elpusztult falu, Ludasegyháza kis templomcskája.